

Нови предизвикателства и промени в българското право

Виктор Иванов*

Резюме: Настоящото и бъдещето на правото далеч не са безпроблемни. И правото, и държавата в своето единство зависят от фундаментални процеси, които обхващат и структурират цялото човечество, целият ни модерен свят. В изследването се акцентира на прехода от национални държавно-правни континууми към регионални и глобални юридико-властови структури. Защищава се разбирането, че контролът над държавата и правото в условията на дигитализираща се и глобализираща се икономика лесно може да бъде изпуснат от структурите на гражданското общество и овладян от неконтролирани структури на глобалния капитал, ако не се създадат съевременно новите демократични форми и механизми, отговарящи на духа на Четвъртата индустриална революция. Призовава се юристите да изградят модерен десакрализиращ светоглед в защита на общочовешките ценности и идеали.

Ключови думи: Капитализъм 4.0; дигитална икономика; държавно-правни континууми; юридико-властови структури; десакрализиращ светоглед.

JEL: F01, K00.

* Виктор Иванов е доктор, дългогодишен преподавател в Юридическия факултет на УНСС.

Въведение

Темата за трансформациите на правото и обновата на правните науки във връзка с трансформациите на капитализма и формирането на новия стадий от неговото развитие, наречен Капитализъм 4.0, или Индустрия 4.0, и характеризиращ се основно с глобализирането и дигитализирането на икономиката и на целия обществен живот, заслужава цялостна монографична разработка, поради което тази статия си поставя скромната цел да бъде само един въведен размисъл по тази проблематика. Какви са основните трансформации на държавата и правото в дигитализиращия се и глобализиращ се свят и какво е тяхното бъдеще несъмнено зависи от това какво е бъдещето на капитализма и как то се свързва с бъдещето и просперитета на човешкия род. Тази проблематика тревожи и е в ползрението на редица световно известни учени, както и на представители на българската наука (Калецки, 2013; В. Проданов, 2018; Хр. Проданов, 2018). Несъмнено процесите на глобализация и на дигитализация на икономиката са успоредно протичащи и взаимосвързани по самата си същност – в тях се оглеждат най-дълбинните процеси по очовечаването на човека и на неговата естествена среда. Те едновременно и почти неразчленимо влияят и върху пре-

образованията на държавноправните континууми и на техните властови ресурси (Иванов, 2017).

1. Преходът от националното към глобалното. В преддверието на Капитализъм 4.0

Настоящото изследване си поставя за цел да разкрие някои от основните закономерности на глобализацията и планетизацията на човечеството, водещи до определени трансформации в съвременния капитализъм и на такива фундаментални за човешката култура феномени като държавата и правото. Глобализацията притежава икономически, политически, екологически, културологически и общохуманни измерения. Според Мартин Олброу (2001), живеем в глобалната епоха, в която новата държава се явява едновременно глобална, национална и локална, което води до съществени трансформации в диалектиката „национално – глобално“, „отворени – затворени общества“, „държавни структури – гражданско общество“ и т.н. Националната държава и националното право се разглеждат като продукт на модерността, притежаващи определени характеристики с юридически, социологически и културологически измерения, които продължават да се видоизменят под натиска на характерните за глобализацията и дигитализацията процеси. С оглед отрасловата структура на системата на правото, най-видими промени търпят отрасли като търговското, банковото, борсовото, миграционното и конкурентното право, а също така митническото и валутното законодателство, които в най-висша степен са свързани с характерното за глобалната епоха свободно движение на стоки, пари, капитали, идеи и трудови ресурси отвъд националните граници (Рийч, 1992). Развитието на правото в условията на глобализираща се и

дигитализираща се икономика въздейства и върху класическите правни отрасли като гражданското и наказателното право. Така, например, дигиталната епоха порождает необходимостта да се формулират и закрепят от законодателя нови състави на престъпления под родовото понятие „компютърни престъпления“. Такива са престъпленията по Глава девета „а“ „Компютърни престъпления“ (приета през 2002 г.) сред които копиране, използване и осъществяване на достъп до компютърни данни в компютърна система без разрешение (чл. 319а, ал. 1), престъпни посегателства срещу компютърни програми или данни (чл. 319б, ал. 1), въвеждането на компютърни вируси и други злонамерени програми (чл. 319г, ал. 1), разпространяване на програми, пароли, кодове и др. за достъп до информационна система или част от нея (чл. 319д, ал. 1), престъпления във връзка със разпоредбите на Закона за електронния документ и електронните удостоверителни услуги (чл. 319е). В други глави на НК законодателят е регламентирал и редица други компютърни престъпления, като компютърна измама (чл. 212а, ал. 1), престъпления против интелектуалната собственост, престъпления, свързани с порнографски материали, компютърни престъпления срещу неприкосновеността на кореспонденцията и др.

Глобализацията протича и чрез засилване на регионализацията и по-специално с унифицирането на правото на страните-членки на ЕС. Така, например, с Регламент/ЕС/ 2018/1672 на ЕС и Съвета се засилват правомощията на митническите органи относно контрола на паричните средства, което налага определени промени в националното ни законодателство в областта на валутния контрол, водещи до усъвършенстване на българското митническо и валутно законодателство (Влайкова, 2018). Като работна се приема оптимистичната хипотеза, че глобализацията, и по-специал-

но планетизацията на света и човечеството, водят до поражането на универсална цивилизация на целокупното човечество, а това неизбежно ще доведе до такива метаморфози на националната държава и право, че те ще отмрат, погълнати и надстроени от регионални и глобални заместители на държавно-правните структури. Ще се изграждат нови наднационални юридико-властнически структури.

Под влияние на концепцията на Айнщайн за пространствено-времеви континуум и по аналогия с нея защитавам разбирането, че съществуват национални държавно-правни континууми, които в условията на глобалната епоха се трансформират в регионализирани и глобализирани структури. Тези структури имат потенциал в обозримо бъдеще да прераснат в правно-властови континуум на универсалната цивилизация на единния свят.

В последното десетилетие в обществените науки, и особено в икономическите изследвания, се формира разбирането, че човечеството навлиза в нова индустриална революция (четвърта по ред), в нов етап от развитието на капитализма, в нов етап на технологична революция, като този етап получи названието „Капитализъм 4.0“ или „Индустрия 4.0“. Названието „Капитализъм 4.0“ получи публичност и се наложи в научната литература след излизането на едноименната книга на Анатол Калецки (2013). Названието „Индустрия 4.0“ се утвърди като сходно и алтернативно, по същество синонимно на Капитализъм 4.0, особено след провеждането на Световния икономически форум в Давос през януари 2016 г. Българската научна общност също акцентира на предизвикателствата, породени от Новата индустриална революция, което личи от проведената през септември 2017 г. съвместна научна конференция, организирана от Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, Катедра „Икономикс“

на УНСС и Института за икономически изследвания при БАН „Икономически и управленски политики и предизвикателства: Към Индустрия 4.0 – технология или идеология“ (Чобанов, 2018).

Четвъртата индустриална революция съдържа и важни десакрализиращи измерения. Според Калецки „определящата черта на следващата ера на капитализма е признанието, че както пазарите, така и правителствата могат да грешат и понякога грешките им може да са почти фатални“ (Калецки, 2013, с. 11). Разбира се, грешките на правителствата се мултиплицират поради особеностите на четвъртата индустриална революция. Според Христо Проданов, тези особености могат да бъдат резюмирани накратко в шест направления (Проданов, 2016, с. 133-135). **Първото** е свързано с навлизането на „роботиката и изкуственият интелект, както и обработката на огромни масиви от данни.“ **Второто** включва „3D принтирането, което търпи все по-голямо развитие и е свързано с нарастващо количество услуги от изграждането на жилища до създаване на изкуствени части на човека...“. **Третото** направление касае развитието на нанотехнологиите и биотехнологиите. Проданов обръща внимание на факта, че това развитие води до способността на човека да обработва материята на молекулярно равнище, както и до появата на нанороботи, на синтетична биология и бионика и на индивидуализирани лекарства, синтезирани вследствие прецизна диагностика на конкретния болен. **Четвъртата** насока касае огромните масиви от данни (туй наречените „големи данни“), „които могат да се натрупват и преработват чрез дигиталните технологии.“ **Пето**, разстоянията „се смаляват“: „Увеличават се възможностите за всякакъв вид незабавна комуникация на всяко разстояние, което поражда нови бизнес модели и дигитални възможности за предлагане на услуги,

които преди това не са съществували“ (Проданов, 2016, с. 134). **Шестото** направление включва проблематиката на т.нар. „интернет на вещите“ или „интернет на нещата“.

Капитализмът 4.0 едновременно крие колосални възможности за просперитет на огромната част от човечеството, но и рязко повишава рисковете от маргинализирането на рутинните производители и на недостатъчно образовани групи от различни социални общности. „Общественото богатство ще бъде по-голямо от всякога в историята, но неравномерността на неговото разпределение би могла да бъде също по-голяма от кога-то и да било преди това. Тя носи серия нови противоречия на капитализма“ (Проданов, 2016, с. 137).

Четвъртата индустриална революция засилва и противоречията между отделните държави и нации, като увеличава пропастта между печеливши и губещи на този етап държави. Хаосът в обществените процеси се засилва, при което държавите губят качеството си на ефективни регулатори на обществените и държавни взаимодействия. Те се нуждаят от все по-високо ниво на дигитализация и от все повече механизми на взаимосътрудничество. Проданов смята, че „централни проблеми в регулиращата роля на държавата стават регулацията на процесите на генериране и обработка на информация, съчетаването на търсене и предлагане на работна сила, подготовката и съхранението на човешкия капитал, предотвратяване на нов скок в нарастването на неравенството, разпределението на богатата и стимулирането на потреблението“. Той смята, че завръщането на държавата, със залаз на неолиберализма и създаването на нови форми на дигитална демокрация, изисква „дигитализация на всички държавни институции, движение към тяхната максимална прозрачност и способност да обработват бързо големи

обеми от информация“ (Проданов, 2016, с. 140).

Очевидно е, че Капитализмът 4.0 не бива да ни се привижда нито като апокалипсис, нито като панацея. Той може да се превърне във всяка една от тези алтернативи. Всичко е в ръцете на човека и човечеството, и още повече в силата и красотата на неговия разум. Времето на апологетиката на разума отмина, но ако произведем истинския разум на човечеството – този, който би ни извел до космически висоти и би съхранил в бъдещето човешкия род! – бихме имали основание „скромно“ да го обожествим.

2. Държавно-правни континууми в единното пространство-време на глобализма. От национални държавно-правни континууми към световен порядък и глобални властови структури

Изхождайки от достиженията на съвременната физика и астрономия, и използвайки метода на аналогията, можем да създадем нова концептуална рамка, в която да мислим, от една страна, единството на държавата и правото, а от друга страна – трансформациите на държавно-правните континууми в глобалната епоха и създаването на регионални и глобални юридико-властови структури. Концепцията на Айнщайн от неговата Обща теория на относителността за единен пространствено-времеви континуум бе възприета в последните десетилетия от социологическата наука и редица социолози заговориха за единно социално пространство-време. Тази идея води към обоснования извод, че социалното пространство-време, попадайки в „гравитационното поле“ на държавноправните континууми, неизбежно се трансформира в държавноправно пространство-време, което притежава специфични юридически свойства, спрямо онова социално прос-

транство-време, което има пред-държавни или над-държавни характеристики.

Процесите на глобализация, обаче, създават предпоставки за взаимодействие, размиване на националните граници и „преливане“ и взаимодействие на държавно-правните континууми, тяхното регионализиране и унифициране, като в дългосрочна перспектива се разгръщат хоризонтите на създаването на единни властови структури и единен правен рег.

Разсъждавайки върху основополагащите характеристики на модерната държава и модерното, право редица автори – юристи, държавоведи, социолози и политолози – са се колебаели дали бъдещето ни носи нов Ренесанс на националната държава или сме изправени пред своеобразна експроприация на държавата. Докато социолозите и политолозите изследват преди всичко диалектичната връзка между държавата, като властова организация, и територията и структурата на гражданското общество, то юристите акцентират преди всичко върху организацията на съвременната държава, изградена на принципа на разделението на властите, а в последните десетилетия все по-устремена към идеалите на правовата държава и върховенството на закона. Мощното влияние на транснационални фактори, обаче, съществено променя и организацията, и функцията, и ролята на модерната държава. Ставайки част от глобалната система на мрежовидно обвързаните властови структури, националната държава губи своите класически прояви на суверенитет спрямо определена територия и население и все повече се явява посредник в трансграничното общуване на глобални икономически и политически мегаструктури. Така Г. Х. Фон Райт смята, че „изглежда, националната държава се разрушава или изчезва. Разрушителните сили са транснационални. Щом като националните държави са превърнати единствено в рам-

ка за счетоводни отчети и източници на ефективни политически инициативи, „транснационалността“ на разрушителните сили ги поставя извън царството на преднамереното, целенасочено и потенциално рационално действие. Като всяко нещо, което скрива подобно действие, тези сили, техните форми и поведение са забулени в мъглявината на мистериозността; те са обект на догатки, а не на надежден анализ.“ Според Фон Райт „Преобразуващите сили от транснационален характер обикновено са анонимни и следователно трудно може да бъдат разпознати. Те не формират единна система или рег. Те са конгломерат от системи, манипулирани от напълно „невидими“ действащи лица...“ (Wright, 1997, с. 49-52). Обикновените хора, гражданите на националните държави, дори не могат да си представят реалната концентрация на капитала в транснационалните корпорации и тяхното влияние върху глобалните икономически мрежи и системата на националните държави. За някои анализатори, обаче, е очевидно, че „близо половината от глобалните активи се контролират от няколко могъщи корпорации, чиито имена не са познати на широката публика“ (Николаев, 2016). При тази концентрация на капитал не бихме имали основание да се изненадваме, че транснационалните компании си пазаруват държави. Анализирайки произведение на Касториадис, Бауман стига до радикални изводи, които ми се струват и реалистични. Той смята, че „глобалните финансови пазари „налагат своите закони и предписания върху планетата. Глобализацията не е нищо повече от тоталитарно разширяване на логиката им върху всички страни на живота““ (Бауман, 2013). Още през отдалечената 1977 година „Le monde diplomatique“ твърде критично анализира: „В кабаре то на глобализацията държавата прави стриптиуз и в края на представлението остава само с голите си нужди: със

своята власт да репресира. С разрушената си материална база, с анулираната си суверенност и независимост, с обезличената си политическа класа националната държава се превръща в обикновена служба за сигурност на мегакомпаниите... Новите господари на света не изпитват необходимост от пряко управление. Националните правителства са натоварени със задачата да административат делата от тяхно име“. Изборът и на политическите елити, и на активните представители на гражданското общество е раздвоен между две алтернативи: да служат съвестно срещу добро заплащане на мегакорпорациите или да отстояват националните интереси в интерес на всички граждани на определената държава, респективно в интерес на общото благо.

Пред съвременните юристи с призивна сила стои въпросът: какви са характеристиките на модерното право? Каква е глобалната парадигма в развитието и разгръщането на юридическото? В своята забележителна монография „Право и модерност“ Иво Христов, юрист и социолог, разгръщайки генеалогията на модерното право, подчертава, че то е продукт на модерното общество, което от своя страна е продукт на развитието на търговията от XVI век нататък, която въпреки че „...като специфична социална дейност не е нещо исторически ново (...), а новото е, че в хода на своята експанзия, поради множество причини тя генерира постепенното конституиране на „икономиката“ като относително самостоятелна, относително самостоятелна социална „сфера“. Тази сфера, от своя страна, се превръща в генетичен и функционален център на качествено нов социум – модерното общество“. Христов вижда в резултат от трайната търговска експанзия „възникването и функционирането на европейски, а в последствие възникването на трансконтинентален пазар“ (Христов, 2003, с. 232). В следствие от конституи-

рането на пазара като социален факт се появява система от обществени отношения, които имат следните характеристики: те са относително трайни; системно организирани; целерационални; формални; институционални; абстрактни. Тези характеристики на социалните отношения пораждат от своя страна характеристиките на модерното право: произведеност (то е исторически променящ се продукт в определени специфични форми), абстрактност, формалност, инструменталност, целерационалност, системна многомерност (Христов, с. 233).

Бихме могли да се запитаем тези характеристики на модерното право, доколко ги намираме като „скрит“ пласт на правната материя и доколко те се себеизявяват като фундаментални ценности и принципи на действащото право. Очевидно е, че има определена корелация между гореизложените характеристики и ценностите и принципите, фиксирани в основните и върховни закони, каквито са конституциите. Така, например, Българската конституция още в своя Преамбюл формулира основополагащи човешки ценности (свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и търпимост), а в глава първа – „Основни начала“, прокламира редица принципи, като принципа за върховенството на закона (чл. 4), принципа за равенството на гражданите (чл. 6), принципа за разделение на властите (чл. 8), принципа на политическия плурализъм (чл. 11), принципа на секуларизма (чл. 13), принципа на защита на собствеността и правото на наследяване (чл. 17), и редица други, които са характерни не само за българската, но и за всяка модерна конституция. Определени конституционни принципи по-ясно разкриват глобалните и геополитически измерения на българският конституционен модел. Такива са, например, принципът за примат на международните договори, ратифицирани по конституционен ред,

обнародвани и влезли в сила за Република България над нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат (чл. 5, ал. 4) и принципът на свободната стопанска инициатива (чл. 19).

Глобалната парадигма в развитието на модерното право се надстроява и диалектически поглъща в себе си характерната за Новото време културна парадигма, в която се оформи и роди концепцията за модерност. И диалектическият Закон за отрицание на отрицанието, продукт на Хегелианско-Марксистки визии, и Законът за натрупване на опита, изведен в кибернетичната традиция на Норберт Винер и Уилям Рос Ешби, ни подсказват въдъновяващия за един съвременен юрист извод, че колкото и да се обновява и преобразува правната система, и дори след нейната евентуална кончина, нейните най-фундаментални ценности и принципи ще се съхранят и ще продължат да функционират като социален регулатор, може би издигайки се във висините на една нова и по-съвършена нравственост.

Несъмнено е, че в първата четвърт на XXI век в съвременния свят се очертават две противоположни и противоборстващи тенденции. От една страна – опитът да се преформатира световния порядък в „нов световен ред“, при което различните основни „геополитически играчи“ имат кардинално различна визия за бъдещото устройство на света, а от друга рязко се увеличиха регионалните конфликти, терористичните експесии, опитите за преврат – успешни и неуспешни – етническите прочиствания, съпроводени с масови изнасилвания и др. Световно известни политици от авторитетни трибуни констатираха, че геополитическата обстановка по много свои белези напомня периодите преди Първата световна война или преди Втората световна война. Редица учени също стигат до изводи, които звучат апокалиптично. В българската научна литерату-

ра, посветена на този род проблематика, също се изразява загриженост, че светът се придвижва към нов всеобхватен **горещ (термоядрен) конфликт** (Найденов, 2018, с. 89). След Хънтингтън (2015) редица други учени смятат, че военните конфликти са неизбежни, и че ако те в предишни епохи са били предимно междурелигиозни и междуетнически, то през XXI век се очертава военните конфликти да прераснат в междугуцивизационни (Витанов..., 2008 г., с. 287-292). В последните десетилетия като най-обострен се очертава сблъсъкът между ислямската и християнската цивилизация, като този сблъсък ту се овладява с икономически, военни и дипломатически средства, ту отново се възпламенява, съпроводен и от масовата миграция на мюсюлмани към относително проспериращите западни държави. Очевидно е, че твърде много предизвикателства се изпращат пред взора на модерния човек и твърде много несвършена работа за политици, дипломати и държавници, за да може от напирания хаос да се произведе глобален ред и порядък.

3. Пътят на капитализма или Пътят на човечеството: юридическата визия

Съвременните хора, както и съвременната наука, не може да не си задават въпроса за пътя на капитализма, за това дали настъпва и кога настъпва повратната точка в развитието на капитализма – въпрос, който в своето време са си задавали и Карл Маркс, и Фридрих Енгелс, а по-късно и Карл Кауцки (1854-1938), и Едуард Бернщайн (1850-1932), и Владимир Илич Ленин (1870-1924). Дали капитализмът е изчерпан като обществено-икономическа формация или чрез множество метаморфози и технологични трансформации успява да съхрани своите заложи и потенциал за развитие, да обновява обществените отношения и

поне в най-развитите страни частично да ги култивира и хуманизира? Не бива да забравяме, че самият Маркс изрично подчертаваше, че „Никога една обществена формация не загибна преди да са се развили всички производителни сили, за които тя дава достатъчно пространство, и никога нови, по-висши производствени отношения не се появяват преди материалните условия за съществуване на същите да са узрели в недрата на самото старо общество“ (Маркс, 1983, с. 21-22).

Човечеството е изправено пред нова епоха – формирането на единна цивилизация, вследствие от процесите на икономическа и информационна глобализация. Преходът е труден, ще продължи с десетилетия и ще включва неизбежните конфликти – на национална, религиозна, расова, икономическа и цивилизационна основа. Класическите цивилизации: западно-християнска, източно-православна, ислямска, будистка и др. са доста изтощени и отдавна са извратени от механизмите на власт и подчинение и дефектите на консумативните общества. Създаването на единна човешка цивилизация ще бъде епоха на възраждане на човешкия род, едно ново начало, което трябва да се оприе на фундаментални ценности и ориентации, универсално значими за всички хора на Земята. Това несъмнено ще бъдат системите и механизмите за утвърждаване, възпроизводство и защита на човешките права и концепцията за устойчиво развитие, насочена към хармонизиране на най-фундаменталната за човечеството релация – между хората и природата. Няма други, толкова значими битийни дадености и мирогледни плоскости, на които да се оприе преходът на човечеството към една универсална цивилизация (Иванов, 2003).

Човешката история ни разкрива два основни типа култура, вътрешно противоречиви, но същевременно допълващи се по парадоксален начин:

а) културата на богатството, на имането (в модерността, изразена чрез култа към стоките, парите, капитала, властта и т.н.) и

б) културата на аскезата, на доброволното лишаване от материалното в името на идеалното, на търсенето на божествени и лични измерения, несъотнесими към материалните блага на човешкия род. Култура на духовните терзания, надскочили прагматизма на света.

Говорейки за пътя на капитализма прилично става въпрос за културата на парите – БАНКИ, КАПИТАЛОВИ ПАЗАРИ, КОНКУРЕНЦИЯ. Всъщност, и в това е именно парадоксът, точно формите и институциите за възпроизводство на капитала съдържат в себе си и елементите на висок морал, способен да ограничи личността в стремежа ѝ към обладаването на блага, за да защити държавни, обществени и чужди частни интереси. Затова и днес редица учени, засягайки въпросите за високите изисквания, които се предявяват от законодателствата на водещите капиталистически страни към капитаните на капитализма в глобален мащаб, към правителствени ръководители и ръководителите на централни и търговски банки, застрахователни компании и разнообразни корпорации, които в крайна сметка трябва да доведат до стабилността на цялата капиталистическа система, включително финансовата и банковата, и до защита на интересите на инвеститори, вложители и миноритарни акционери, призовават към максимална отговорност и висока нравственост. За Хр. Проданов модерният дигитализиращ се капитализъм е свързан и с етичен парадокс – личностният морал, моралът в междучовешките отношения се разпада, но моралният имидж на компаниите и организациите е от решаващо значение за техния просперитет. Като инструмент за компенсация и легитимация на растящото социално неравенство се

формира „епохата на филантрокапитализма“, като глобалната дигитализация поражда дигитална филантропия (Проданов, 2016, с. 133 и сл.).

Надявам се, че в този свят, на основата на десакрализиращия метод, ще се формират насоките на един цялостен модерен мироглед, отворен към предизвикателствата на XXI век. Единственият достоен светоглед за модерно мислещия човек, и в частност за юриста, е десакрализиращият светоглед, изграден върху рационално-критическата установка, плод на върховите постижения на съвременната наука.

Разкривайки различните измерения на глобализма и осъзнавайки, че не само светът става глобален, но се ражда и глобалният човек, че глобализацията е отворена към планетизация на света и човечеството, което в бъдеще би могло наистина да доведе до един мечтан през хилядолетията свят – свят на единение, действен хуманизъм и „вечен мир“ (Имануел Кант) – ние се изпълваме с надежда, вяра и любов. Пред нас се отварят нови хоризонти и тук възниква въпросът: Какъв път ще избере човечеството? Пътят на залез, на крах и безвремие, на Апокалипсис и Армагедон, или пътят на обновление на основополагащите човешки ценности, и оттам – на обновление и съхраняване на човешкия род и върховите достижения на човешката цивилизация? Свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и търпимост са не само основните ценности и върховни принципи на българския конституционен модел, изведени в Преамбюла на българската конституция от 1991 г., но и общочовешки ценности, формиращи в хилядолетната човешка история и санкционирани в основополагащи международни актове, включително и във Всеобщата декларация за правата на човека. Ако глобалната епоха въплъти в себе си тези общочовешки ценности, имаме основание за оптимизъм,

че и икономическите, и политическите трансформации, включително преобразуванията, които ще настъпят в системите на националните държави и правовия ред, ще се осъществят в единствено правилната посока: диагностициране и разрешаване на основните глобални конфликти и спасяване на човечеството от глобалните рискове, които имат потенциала да разрушат нашата планета и цивилизация. Ролята на юристите, държавоведите и политиците е огромна – те трябва да бъдат не само работливи труженици в сградата на модерния капитализъм, не само професионалисти с висок обществен статус, но и носители на специфични знания и умения, на специфични качества, които в най-висша степен са ги подготвили за модерни спасители на света и човечеството, на една нововъзникваща универсална цивилизация.

Цитирани източници:

Бауман, З., 2013. Глобализацията. Последствията за човека. София, ИК „Труг“.

(Bauman, Z., 2013. Globalizatsiyata. Posleditsite za choveka. Sofia, IK „Trud“)

Витанов, Н.К., Димитрова, З. и Панчев, С., 2008. Социална динамика без формули, София, АИ „Проф. Марин Дринов“.

(Vitanov, N.K., Dimitrova, Z. i Panchev, S., 2008. Sotsialna dinamika bez formuli, Sofia, AI „Prof. Marin Drinov“)

Влайкова, Т., 2018. Регламент/ЕС/ 2018/1672 на ЕС и Съвета – допълнителни правомощия за българските органи, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 4, с. 102-109.

(Vlaykova, T., 2018. Reglament/ES/ 2018/1672 na ES i Saveta – dopalnitelni pravomoshtiya za

- balgarskite organi, *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 4, s. 102-109)
- Иванов, В., 2003. Встъпително слово, сп. *Право без граници*, бр. 5-6.
- (Ivanov, V., 2003. Vstupitelno slovo, sp. *Pravo bez granitsi*, br. 5-6)
- Иванов, В., 2017. Прегизвикателствата на глобализиращия се бизнес за модернизирането на държавата и правото. В: Сб. Право и бизнес – усъвършенстване на нормативната уредба. Юбилейна научна конференция, София, ИК – УНСС.
- (Ivanov, V., 2017. Predizvikatelstvata na globalizirashtiya se biznes za modernizirane na darzhavata i pravoto. V: Sb. Pravo i biznes – usavarshenstvane na normativnata uredba. Yubileynaya nauchna konferentsia, Sofia, IK – UNSS)
- Калецки, А., 2013. Капитализъм 4.0. Раждането на новата икономика, София, изд. „Класика и Стил“
- (Kaletski, A., 2013. Kapitalizam 4.0. Razhdaneto na novata ikonomika, Sofia, izd. „Klasika i Stil“)
- Маркс, К., 1983. Към критиката на политическата икономия, София, Партиздат.
- (Marks, K., 1983. Kam kritikata na politicheskata ikonomiya, Sofia, Partizdat)
- Найденев, Г., 2018. Новите ипостаси на „философската бригада“ на Тодор Павлов, Научни трудове на УНСС, т. 1, София, ИК – УНСС.
- (Naydenov, G., 2018. Novite ipostasi na „filosofskata brigada“ na Todor Pavlov, Nauchni trudove na UNSS, t. 1, Sofia, IK – UNSS)
- Николаев, Н., 2016. Скриите собственици, сп. *a-specto*, бр. 32, с. 80-97.
- (Nikolaev, N., 2016. Skritite sobstvenitsi, sp. *a-specto*, br. 32, s. 80-97)
- Олброу, М., 2001. Глобалната епоха, София, изд. „Обсидиан“.
- (Olbrou, M., 2001. Globalnata epoha, Sofia, izd. „Obsidian“)
- Проданов, В., 2018. Системни цикли и бъдещето на историята: накъде върви светът?, София, изд. „Захарий Стоянов“.
- (Prodanov, V., 2018. Sistemni tsikli i badeshteto na istoriyata: nakade varvi svetat?, Sofia, izd. „Zahariy Stoyanov“)
- Проданов, Хр., 2016. Щрихи от политическата икономия на четвъртата индустриална революция, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 4, с. 131-141.
- (Prodanov, Hr., 2016. Shtrihi ot politicheskata ikonomia na chetvartata industrialna revolyutsia, *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 4, s. 131-141)
- Проданов, Хр., 2018. Дигиталната икономика и бъдещето на капитализма, София, ИК – УНСС.
- (Prodanov, Hr., 2018. Digitalnata ikonomika i badeshteto na kapitalizma, Sofia, IK – UNSS)
- Риш, Р., 1992. Трудът на нациите. Как да се подготвим за капитализма на XXI в., София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- (Riyh, R., 1992. Trudat na natsiite. Kak da se podgotvim za kapitalizma na XXI v., Sofia, UI „Sv. Kliment Okhridski“)
- Христов, И., 2003. Право и модерност, София, изд. „Кротал“.
- (Khristov, I., 2003. Pravo i modernost, Sofia, izd. „Krotal“)

Хънтингтън, С., 2015. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред, София, изд. „Обсидиан“.

(Hantington, S., 2015. Sblasakat na tsivilizatsiite i preobrazuvaneto na svetovnia red, Sofia, izd. „Obsidian“)

Чобанов, Г., 2018. „Индустрия 4.0“ променя икономическите и социалните реалности,

сп. *Икономическа мисъл*, БАН, кн. 2, с. 103-123.

(Chobanov, G., 2018. „Industria 4.0“ promenya ikonomicheskite i sotsialnite realnosti, sp. *Ikonomicheska misal*, BAN, kn. 2, s. 103-123)

Wright, G. H. von, 1997. The crisis of science and the withering away of the national state – Associations.1.